

SAMI PIHLSTRÖM

Huomioita Tommi Uschanovin huomioista

Olen suuresti kiitollinen Tommi Uschanoville terävistä kriittisistä kommenteista, jotka hän tässä lehdessä esittää kirjastani *Ota elämä vakavasti. Negatiivisen ajattelijan opas* (2018). Arvostan Uschanovin omaperäistä ajattelijaprofilia: aidosti itsenäisenä yhteiskunnallisena keskustelijana hänellä on miltei poikkeuksetta tuoretta ja kiinnostavaa sanottavaa mistä tahansa ilmiöstä, johon hän tarttuu. Hän toteaa artikkelinsa lopussa pitävänsä kritiikin esittämistä kunnianosoituksena, ja minun on helppo vakuuttua, että hän todella tarkoittaa sitä, mitä sanoo. Samassa kunnioittavassa hengessä, kriittisen keskustelun jatkamisen välttämättömyyttä korostaen, esitän tässä muutamia vastauksia hänen huomioihinsa.

En koskaan ole tavoitellut akateemisissa filosofisissa tutkimustyössäni suuria yleisöjä tai mediahuomiota, vaikka olenkin aina pitänyt – eräiden merkittävien opettajien ja esikuvien, kuten akateemikko Ilkka Niiniluodon, tavoin – hyvin tärkeänä julkaista monenlaisia tekstejä erilaisilla foorumeilla, myös suomenkielisiä laajakokolle sivistyneelle yleisölle suunnattuja kirjoituksia. Niinpä olin hieman yllättynyt *Ota elämä vakavasti* -kirjan syksyllä 2018 saamasta julkisesta huomiosta. Moni lukija tai haastattelija mainitsi varsin positiivisessa hengessä, että ”negatiiviselle ajattelulle” on yhteiskunnassamme jonkinlainen tilaus, ja luonnollisesti olin tästä ilahtunut. Samalla suhtauduin kirjan vastaanottoon hieman varauksellisesti, koska pinnallisten elämäntaitooppaiden maailmankuvan kritiikki on populaarikeskusteluissa vaarassa redusoidua juuri samaiseen *self help* -diskurssiin. Joku on saattanut ostaa kirjan kuvitellen, että se todella on jonkinlainen opas elämäntaitoa, mitä

se ei tietenkään ole. Kirjan nimihän on pieni vitsi (varmaankin aika huono), ja kuten eräissä haastattelussa todettiin, kirjan ainoa vitsi.

Uschanov ihmettelee, miksen käsittele kirjassani huumorin keinoin esitettävää positiivisuuspuheen kritiikkiä. Tämä on tärkeä huomio, eikä siihen oikeastaan ole muuta vastausta kuin se ilmeinen seikka, ettei yhdessä kirjassa voida käsitellä kaikkia sinänsä relevantteja asioita. On totta, että ”kukoistushehkutus” on toistuvasti asetettu parodian ja satiirin kohteeksi – ja hyvä niin. Tästä huolimatta tai ehkä juuri tämän vuoksi on nähdäkseni tarpeen suunnata siihen myös vakavaa – ehkä paikoin hiukan tosikkomaistakin – filosofista kritiikkiä, jotta aihe tulee riittävän monesta näkökulmasta perusteellisesti arvioituksi. Huumoria on filosofisesti äskettäin käsitellyt Jarno Hietalahti kirjassaan *Huumorin ja naurun filosofia* (2018), ja satiiritutkimuksen melko tuore perusteos suomalaisessa keskustelussa on Sari Kivistön ja Hannu K. Riikosen *Satiiri Suomessa* (2013). En kokenut tarpeelliseksi lähteä omassa kirjassani tuolle alueelle enkä tosiaankaan ole satiirin enkä huumorin tutkija (enkä tässä mielessä ”huumorin asiantuntija”, Uschanovin kummeksumaa ilmaisua käyttäkseni). Edustamani filosofisen positiivisuuskritiikin perspektiivistä on kuitenkin kaikin puolin mainiota, jos pinnallinen pakkopositiivisuus tyrmätään eri suunnilta monin erilaisin metodein. En siis lainkaan koe joutuneeni avaamaan ”yksinäistä latua koskemattomaan filosofiseen umpihankeen”, vaikka Uschanov näin väittää minun ajattelevan.

Myönnän oikeaksi ja perustelluksi Uschanovin huomion, ettei kirjassani esitetä empiiristä evidenssiä sille, että positiivisuuspuhe olisi (esimerkiksi Suomessa) tosiasiaa lisääntynyt tai tullut aiempaa suosittumaksi.

Tällaisen diskursusin vahvaa asemaa ei kuitenkaan nähdäkseni (valitettavasti) horjuta se, että esimerkiksi muutosvalmentaja ja *personal trainer* eivät ole järin arvostettuja ammatteja. Pikemminkin naiivi onnellisuus-, myönteisyys-, hyvinvointi-, intuitio-, empatia- ja *self help* -puhe on vain jonkinlaisen epämääräisen mössön tavoin valunut laajalle yhteiskunnassamme. Olen tuskin ainoa, joka on havainnut, että julkisessa keskustelussa tilaa vie kliseinen konsulttimainen jargon, jota eivät suinkaan viljele yksinomaan eksplisiittisesti konsulteiksi tai valmentajiksi kutsutut ihmiset vaan sellaisetkin, joiden tehtävänimike on vaikkapa toimittaja, asiantuntija, päällikkö, johtaja tai jopa (*horribile dictu*) professori. Tekopirteä pöhinä ei ole ulkoinen uhka vaan nakertaa arvostettuja yhteiskunnallisia ammatteja, toimijoita ja yhteisöjä sisältäpäin. Se näkyy mediassa, liikeyritysten kehittämisessä ja yliopistojen strategioissa. Erityisesti yliopistomaailmaa uhkaavaa akateemisen elämänmuodon perusarvojen fragmentoitumista olen käsitellyt toisessa vuonna 2018 ilmestyneessä kirjassa, yhdessä professori Sari Kivistön kanssa kirjoittamassani *Sivistyksen puolustuksessa*.

Toisaalta myönnän myös, että tarkasteluni esimerkiksi ”moraalisen vakavuuden hämärtymisestä” ja muista kulttuuriamme tai elämänmuotoamme uhkaavista vaaroista jää usein epämääräiseksi ja melko retoriseksi. *Ota elämä vakavasti* ei kuitenkaan ole tutkimus siitä, mikä yhteiskuntaamme tarkalleen ottaen vaivaa. Se on tietysti kontingentissa yhteiskunnallisessa ja historiallisessa tilanteessa kirjoitettu yhden ihmisen filosofinen puheenvuoro siitä, miten moraalien, kärsimyksen, syyllisyyden ja kuoleman kaltaisiin pysyvästi perustaviin ja vakaviin asioihin olisi syytä suhtautua. Tällaisena väistämättä yleiselle tasolle jäävänä mutta toisaalta tekijänsä omakohtaista perspektiiviä heijastavana kontribuutiona se on kiistatta hieman hajanainen kokoelma näihin teemoihin liittyviä toisiinsa vain väljästi nivoutuvia ajatuksia. Kirja muodostuu alun perin eri tarkoituksia varten kirjoitetuista artikkeleista ja esitelmistä, jotka ovat syntyneet noin vuosikymmenen kuluessa.

Uschanovin termin edustanen kyllä *kulttuuripessimismiä*. Toisaalta en tietenkään vähäisimmässäkään määrin jaa sellaista kulttuuripessimismiä, jota pyrkivät hyödyntämään esimerkiksi menneisyyteen nostalgisesti suhtautuvat poliittiset – usein populistiset – liikkeet. Päinvastoin ihailen kaikkia niitä valtavia tieteellisiä, taiteellisia, taloudellisia ja yhteiskunnallisia saavutuksia, jotka ovat vieneet länsimaisen kulttuurin ja myös suomalaisen yhteiskunnan siihen pisteeseen, jossa ne nyt ovat – joskin kenties kuilun partaalle. Kirjaani (ja toivottavasti kaikkea muutakin ajattelua) leimaa kriittisen asenteen korostaminen kaiken keskustelun ja toiminnan luovuttamattomana lähtökohtana. Kriitikki on suunnattava paitsi kulttuurimme kyseenalaisiin ulottuvuuksiin (kuten positiivisuushumpuukiin) myös kulttuuripessimismiin itseensä: on pohdittava, missä suhteessa pessimismiin on aihetta ja missä suhteessa ei; samoin on kysyttävä, mitä tarkoituksia pessimismi milloinkin palvelee tai asetetaan

palvelemaan. Elämme suunnattoman hyvinvoinnin keskellä monin tavoin onnellisempina kuin juuri ketkään ihmiset koskaan missään, ja silti meistä monen elämä on täynnä pahoinvointia ja tyhjyyden kokemuksia. Näiden poistaminen näennäisvoimaannuttavilla myönteisyyskokemuksilla ei ole paljonkaan kestävämpi vaihtoehto kuin elämän ahdinkojen hetkellinen unohtaminen päihteiden voimin.

Kukaan vastuullinen ajattelija ei voine myöskään kiistää sitä, että kaiken uskomattoman edistyksen ja menestyksen huipulla ajelehdimme ilmastonmuutoksen edetessä ja sopimus pohjaisen kansainvälisen järjestelmän rapautuessa kohti kenties vakavimpia vaaroja, mitä ihmiskunta on kohdannut – ja tässä suhteessa jaan kyllä esimerkiksi akateemikko Georg Henrik von Wrightin jo vuosikymmeniä sitten korostaman kulttuuripessimismin. Juuri tällaiseen pessimismiin, joskaan ei tietenkään sen populistiseen tai opportunistiseen hyödyntämiseen, on paljon perusteita. On itse asiassa hiukan hämmästyttävää, ettei Uschanov ansiokkaassa kulttuuripessimismin kriittisessä *Hätä on tarpeen* (2015) analysoi von Wrightin spengleriläis-wittgensteinilaista ajattelua.

Uschanovia tuntuu kulttuuripessimismiäkin enemmän ärsyttävän tukeutumiseni kantilaiseen *transsendentaalifilosofian* traditioon. Olen monessa yhteydessä jo 1990-luvun lopulta lähtien korostanut transsendentaalilargumenttien ja yleisemmin kokemuksen, merkityksen ja moraalien kaltaisten inhimilliselle elämälle perustavien asioiden mahdollisuuden välttämättömiin ennakoheitoihin paneutuvan transsendentaalisen tarkastelun painoarvoa filosofiassa. Uschanov antaa valitettavan harhaanjohtavasti ymmärtää, että joukko kirjoittajia (joihin hän itse lukeutuu) olisi yksityiskohtaisesti ”selittänyt” minulle tässä lehdessä vuonna 2001, miksi erityisesti wittgensteinilaista filosofiaa ei kannata tulkita transsendentaalisesti. Tuo vanha debatti oli minusta arvokas ja kiinnostava, ja asia on yhä kiistanalainen. Tässä ei ole mahdollista raapaista edes tämän monimutkaisen kysymyksen pintaa, mutta sitä ei voida sivuuttaa vain väittämällä, että kiista olisi ratkaistu ja että vain pitäisiin itsepintaisesti kiinni virheellisestä osoitetusta käsityksestä. Wittgenstein-tutkimuksen suomalaisessa tulkintaperinteessä transsendentaalista lukutapaa ovat edustaneet aikanaan Erik Stenius ja sittemmin muiden muassa Heikki Kannisto ja Hanne Appelqvist, ja alan kansainvälisessä keskustelussa punnitaan yhä kantilaisten ja ei-kantilaisten tulkintojen erilaisia muotoja.

Omassa työssäni en pyri esittämään historiallista totuutta Wittgensteinin ajattelusta. Uschanovin paheksuma käytäntöjen ”sitkeyden” sekoittaminen (ehkei loogiseen vaan jonkinlaiseen metafysiseen) välttämättömyyteen on oikeastaan juuri sitä, mitä edustamassani transsendentaalifilosofian pragmatistisessa ja siten (pehmeästi) naturalisoidussa tulkinnassa pyritään tekemään. Olen käsitellyt aihetta laajasti Uschanovin mainitseman 2000-luvun alun debatoinnin jälkeen muun muassa teoksissani *Naturalizing the Transcendental* (2003), *Transcendental Guilt* (2011) ja *Death and Finitude* (2016),

”Eikö natsismin pahuus ole entistäkin pahempaa, kun muistamme, että se synkensi maailman, joka oli jo ehtinyt nähdä vähän valoa?”

koska se ei nähdäkseni tullut aivan tyhjiin ammennetuksi vuoden 2001 ”selitysten” myötä.

Painavin Uschanovin kriittisistä kommenteista koskee moraalien ja politiikan suhdetta. Siinä missä monet muut hänen huomioistaan jäävät nähdäkseni sinänsä oikeuteiksi mutta kantavuudeltaan kovin rajallisiksi toteamuksiksi siitä, ettei kirjassa riittävästi käsitellä sitä tai tätä asiaa (niinpä, ei käsitellä, koska kaikkea ei voida käsitellä) tai että jokin siinä esitetty väite on kiistanalainen tai monitulkintainen (niinpä, mikäpä filosofinen väite ei olisi kiistanalainen tai monitulkintainen?), moraalien ja politiikan yhteyden pohdinnassaan hän tarttuu aivan olennaiseen teemaan ja viittaa tässä osuvasti etenkin Bernard Williamsin tuotantoon. Uschanov on ehdottomasti oikealla asialla muistuttaessaan, että moraalisen hyvän edistäminen saattaa joskus edellyttää käytännönläheisyyttä, joka kenties vaikuttaa tyylyltä, pinnalliselta tai välinpitämättömältä, ja ettei hyvyyteen suinkaan ylletä vain moraalien vakavuutta vakuuttamalla. Moraalisen tehtävämme kompleksisuutta korostaessaan nämä huomiot ovat tietenkin sopusoinnussa ”negatiivisen ajattelun” kanssa.

Ajattelen kyllä, että moraalien näkökulman *pitäisi* (tuon näkökulman itsensä sisältä tarkasteltuna) olla elämässämme ”läpituokea”, vaikkei se ehkä koskaan ole sitä meille, mutta tästä huolimatta pidän Uschanovin tapaan ratkaisevan tärkeänä sen ymmärtämistä, että moraalista keskustelua käydään ja moraalisia ratkaisuja tehdään myös poliittisissa prosesseissa, joissa päätetään esimerkiksi rajallisten resurssien käyttämisestä. Tässä(kään) ei kuitenkaan mielestäni piile ristiriitaa. Pikemminkin on osa moraalien ensisijaisuuden korostamista muistuttaa politiikan ja poliitikkojen perustavasta moraalista vastuusta. Moraali nimenomaan on elämässämme kaikkialla

– jopa paljon parjatussa politiikassa ja ennen kaikkea siinä, miten suhtaudumme poliittisen päätöksenteon asemaan ja merkitykseen yhteiskunnassa.

Moraalien asema elämässämme on kuitenkin jatkuvassa vaarassa (”hämärtynyt”, kuten kieltämättä epä-määräisesti totean useaan kertaan), ja Uschanov on mielestäni ylioptimistinen tulkitessaan jopa holokaustin eräänlaisen kehitysoptimismien kontekstissa. Sosiologi Daniel Belliin kiinnostavasti viitaten hän huomauttaa, että ”holokausti jouduttiin salaamaan”: sille ei pystytetty muistomerkkejä, kuten antiikissa olisi tehty. (Sen uhreille myöhemmin pystytetyt muistomerkit ovat tietenkin asia erikseen.) Onkin totta, että vaikkapa Trajanuksen pylväkset ja muut Roomasta löytyvät muinaisten keisarien sota-voittojen kuuluisat muistomerkit kantavat muistoja kansanmurhasta ja muista tuhoista – niiden tekijöitä ihailien pikemmin kuin paheksuen. Ei tietenkään ole mitään syytä kiistää, etteikö moraalista edistystä olisi tapahtunut noista ajoista 1900-luvulle tultaessa. Mutta eikö tämä pikemminkin alleviivaa holokaustin moraalista katastrofia? Eikö natsismin pahuus ole entistäkin pahempaa, kun muistamme, että se synkensi maailman, joka oli jo ehtinyt nähdä vähän valoa? Ja eikö ole aihetta olla sitäkin enemmän huolissaan kaikesta siitä synkkyydestä, johon meidän valistunut maailmamme saattaa pahimmillaan suistua? Vain katteeton optimisti ei tätä huolta kannan.

Oma ”virallinen” kantani lienee lähellä (Uschanovinkin osuvasti siteeraaman) William Jamesin *meliorismia*, joka asettuu optimismien ja pessimismien väliin, mutta kuten toisaalla olen ehdottanut, empiirisen maailman meliorismi on rakennettava ”transsendentaalisen pessimismien” (eli jonkinlaisen negatiivisen ajattelun ja elämän vakavasti ottamisen) varaan.

Holokaustikeskustelun kontekstissa käy ilmeiseksi, että Uschanov taitaa inhota Kantia aika lailla: ”Jotta ihminen kykenee psykologisesti tekemään sellaisia tekoja kuin holokaustissa, tarvitaan etiikkaa, joka nostaa velvollisuudentunnon myötätunnon yläpuolelle, ja Kant tarjosi juuri tällaisen etiikan.” Tästä kovin problemaattisesta virkkeestä voisi kirjoittaa pitkänkin kriittisen tutkielman. Todellakin tarvitsemme etiikkaa, joka nostaa velvollisuudentunnon myötätunnon yläpuolelle: kontingenti myötätunto tai empatia ei missään tapauksessa voi toimia moraalien perustana, ja tämän pyrin kirjassani osoittamaan empatian ylikorostamisen vaarallista naiiviutta kritisoiden. Mutta kantilaisesta näkökulmasta eettinen velvollisuudentunto ei tietenkään mahdollista esimerkiksi natsien *Führer*-prinsipiä kiteytyvää sokeaa tottelamista, jolla ei ole kantilaisen etiikan kanssa mitään tekemistä. Päinvastoin aito moraalinen velvollisuus perustuu kriittiseen filosofiaan ja järjen autonomiaan. Tältä osin Uschanovin Kantin moraalifilosofiasta piirtämää kuvaa voidaan pitää vakavasti harhaanjohtavana.

Kant itse ansaitsee tietenkin kriittistä tarkastelua siinä missä kuka tahansa muukin filosofian klassikko, emmekä voi sitoutua Kantin ajattelun nykynäkökulmasta monin tavoin ongelmallisiin piirteisiin. Uschanov muistuttaa myös Kantin rasismista, ja se lieneekin kiistatonta. On totta, että olisin hyvin voinut tuoda tämän asian kirjassani esiin – siinä määrin vahvasti tukeudun Kantiin. Samantapaisin perusteiden voimme kuitenkin tuomita miltei kenet tahansa filosofian historian hahmoista – kukaan ei selviäsi puhtain paperein (aivan kuten meistä kukaan ei selviä moraalisesti ryvettymättömänä tulevien sukupolvien näkökulmasta). Kantiin verrattuna vaikkapa Heidegger taas on sen verran lähempänä meidän aikaamme ja niin syvällä pimeyden ytimessä, että hänen koko ajattelunsa torjuminen sen natsismikykösten vuoksi on mielestäni ainakin jossain määrin ymmärrettävä ja vakavasti harkittava mahdollisuus. Siihen nähden olisi absurdia julistaa Kantin koko filosofia epäonnistuneeksi hänen rasisminsa vuoksi. Aivan yhtä absurdia olisi torjua Aristoteleen hyvää elämää koskevien ajatusten relevanssi siksi, ettei hyvä elämä antiikin filosofien mukaan koske esimerkiksi naisia ja orjia.

Uschanov päättää analyysinsä leikkisään Wittgenstein-lainaukseen, jonka myötä hän toteaa, ettei

voisi ”tehdä mitään” teoksillani. Mielestäni hänen kirjoituksensa kuitenkin osoittaa hänen jo tehneen paljon filosofisen keskustelun edistämiseksi. Arvostan sitä, että hän on kutsunut minut keskustelemaan kanssaan vakavista asioista, ja tämän kirjoitettuani minusta tuntuu, että voin vielä tehdä yhtä ja toista hänen ajatuksillaan. Hän onnistuu myös implisiittisesti muistuttamaan sekä *Ota elämä vakavasti* -kirjan lukijoita että sen kirjoittajaa siitä, ettei negatiivinen ajattelu ole mikään uusi ilosanoma, joka omaksumalla voitaisiin sujuvasti siirtyä elämän (ja filosofian) ongelmallisuudesta eteenpäin kohti uusia haasteita, vaan ankaraa koettelua kaipaava filosofinen pyrkimys, joka ei tule yhdellä kirjalla valmiiksi. Jottei negatiivinen ajattelu luisuisi arvostelemansa naiivin positiivisuuden ja harmonisen elämänhallinnan suuntaan, tarvitaan jatkuvaa kriittistä refleksiivisyyttä, kantilaista ”järjen disiplina”, joka on valmis arvioimaan uudelleen perustavimpiakin ajatus-tottumuksiamme.

TYÖVÄEN
KIRJALLI
SUUDEN
PÄIVÄ

WERSTAS
7.9.
2019

MAMMONA

PÄIVI HEIKKILÄ-
HALTTUNEN
ANTTI KIVIMÄKI
ISMO PUHAKKA
LEA ROJOLA
KAI SADINMAA
MATTI TUOMALA
NOORA VALLINKOSKI

Vapaa pääsy!

Työväenmuseo Werstas
Väinö Linnan aukio 8, Tampere

www.tyovaenkirjallisuudenpaiva.com

KAI SADINMAA
Kuva: Nauska, Into